

הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים

עבודת הלוי בעל כרחו*

א. כפייה על המצוות

ב. עבודת לווים בשליחות

ג. עבודת הלווים – מצווה כללית

ד. חובת העבודה וזכות המעשר

ה. "כשיכפו אותו הוא בנפשו"

כתב הרמב"ם ז"ל ראש פ"ג מהל' כלי המקדש:

מצוות עשה להיות הלווים פנויים ומוכנים לעבודת המקדש בין רצו בין לא רצו, שנאמר "ועבד הלוי הוא את עבודת אוהל מועד" (במדבר י"ח, כג).

והם דברי הספרי בפרשת קרח על פסוק זה "ועבד הלוי", וכמו שכתב הכסף משנה (שם). וזו לשון הספרי (פיסקא קיט): "תלמוד לומר 'ועבד הלוי הוא' - בעל כרחו", ושם דרש בייחוד בלשון הפסוק "ועבד הלוי הוא", יעוין שם.

ולכאורה יש לדון על רבנו הר"מ ז"ל מדוע שינה מלשון הספרי, ולא סיים כלשונו ועבד הלוי "בעל כרחו".

ואולי יש לדון בזה על פי המובא בזבחים (קח ע"ב) דדרשינן "ההוא" דכתיב בשחוטי חוץ למעוטי שוגג ומוטעה ואנוס, וכי האי גוונא דרשו בתורת כוהנים באיסור אכילת דם ובעוד מקומות. ואם כן תקשה דהכא כתיב "ועבד הלוי הוא", מנא ליה לדרוש בעל כרחו, אדרבה נדרוש "הוא" מרצונו ולא שיהא אנוס, ולא מה שהוא היפוך הדרשות הנזכרות?

* מתוך חיבור בכתב יד של האדר"ת זצ"ל שטרם ראה אור. בשער החיבור נכתב: "קונטרס 'דברי לוויה' או 'מצות לוויה' - לבאר המצוות המוטלות על הלווים, חובותיהם הפרטיים שעליהם לבד לעשות יותר מכל ישראל, וגם חובות כל ישראל לעשות לשבט לוי ככתוב בתורה הקדושה ומסור לחכמים הקדושים ז"ל". תודתנו לר' בנימין זלצמן על מסירת הדברים.

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים

א. כפייה על המצוות

והנה זה זמן כבר שהקשיתי בסייעתא דשמיא על עיקר הדרשה שאין צריך כלל לרבות שמחויב לעבוד בין רוצה בין אינו רוצה, והרי הלכה רווחת בישראל שבכל מצוות עשה שבתורה אם אינו רוצה כופין אותו עד שיאמר רוצה אני ומכין אותו עד שתצא נפשו, וככתובות פו ע"א, ואם כן מאי שנא מצווה זו מכל המצוות שהוא צריך ריבוי בפני עצמו?

ויעוין תוס' ר"ה (ו ע"א) ד"ה יקריב, שהקשו כי האי גוונא למה לי קרא דאזהרה לבית דין שיעשוף [= שיכפו אותך], שלא לעבור על כל תאחר, ותיפוק ליה מכל המצוות שמכין אותו עד שיקיים - ותירצו דשאני הכא דכתיב "לרצונו" סלקא דעתין שאין כופין.

ולכאורה צריך ביאור, דבאמת אינו מפורש שם בכתובות מנא ליה הא לחז"ל דכופין על מצוות עשה לקיים אלא דהכי תניא בברייתא, ואם כן יש לומר דאין הכי נמי מהא ד"יקריב אותו" [בראש השנה שם] הוא דילפינן לכל המצוות, ובקל וחומר, דהא על עולת נדבה הוא דקאי קרא, ואם כן קל וחומר למצוות שבחובה, שהוא מושבע ועומד לעשות, שאנו צריכים לכופו על זה. ואולי יש לדחות דאדרבה גרע טפי שלא היה לו להכניסו להעבירה הזאת, מי ביקש זאת מידו, על כן יותר חובה עליו לקיים מוצא שפתיו.

וגם יש לומר דכשכבר נדר הוויא ליה חובה כשאר מצוות וכתמורה יג ע"ב, ועיין שם (יד ע"ב) בפלוגתא דר' מאיר וחכמים אם נזירות מיקרי [נידר ונידב אם לאו].

ולכאורה היה נראה ליישב קושיית התוס' בפשיטות, דדווקא סוכה ולולב וכיוצא בזה, שהן מצוות שבין אדם למקום בלא דררא דממונא, הוא שמכין אותו עד שתצא נפשו, בשוטים ובכל מיני רידיי בגופו - אבל בנדר להביא קרבן, שהוא דררא דממונא, סלקא דעתן דאין כופין אותו בגופו רק בממונו, שממשכנין אותו עד שיקריב, ואם הבריה ממונו אין לנו לכופו בשוטים ובמכת מרדות - על זה קא משמע לן שגם הכא כופין אותו עד שיאמר רוצה אני.

ולית למימר דגם עתה הרי לא ידענו כוונת התורה שעל כפיית הגוף קאמר, דלמא גם כן רק כפיית הממון, זה אינו, דהא קרא דלרצונו דרש "הא כיצד, עד שיאמר רוצה אני", אם כן כל שלא אמר רוצה אני ומקריבו עדיין בכפייה קאי.

והנה, אם נבוא לסברא זו על שנוכל לכופו בממונו, יש לתרץ קושייתינו דהאי טעמא דצריך קרא בלוי שצריך לכופו, דסלקא דעתן שיכול כל לוי לעשות שליח

עבודת ה' בעל כרחו

לעבודתו ואם כן לא נוכל לכופו רק לממונו, היינו שנשכיר שליח משלו ויעבוד עבודתו בשבילו, דאף שאותו ה' שנשכיר הוא גם כן חייב לעבוד בשביל עצמו, יש לומר דנפקא מינה כשאינו במשמרה שלו, שאינו חייב בעצמו ויכול הוא להיות שליח לזה, וזהו שנכוף אותו; מה שאין כן בסוכה ולולב שהן מצוות שבגוף, דאי אפשר לעשות שליח במקומו, הוא שכופין עד שתצא נפשו או יעשה המצווה – על זה קא משמע לן "ועבד הוא", שכופין אותו לעבוד בעל כורחו היינו שכופין אותו בגופו, ככל מצוות עשה.

ב. עבודת לווים בשליחות

אמנם השתא דאתי לידן סברא זו לעשות שליח, בפשוטו אתי שפיר דהאי טעמא דצריך קרא לכופ אותו, דאם לא כן הווא אמינא שיכול להעמיד שליח במקומו, וכשהשליח אינו במשמרתו על כן מהני שליחותו – קא משמע לן דאי אפשר כן אלא שכופין אותו לעשות בעצמו. ואתי שפיר דרשת הספרי מדכתיב ועבד ה' הווא", שמזה נדרוש הוא ולא שלוחו, שאי אפשר לו להעמיד שליח במקומו.

וממילא אתי שפיר קושייתנו דממילת "הוא" משמע ולא אנוס, דהכא שאני, דהוא נדרש למעט שליח, וכבשחוטאי חוץ דדרשינן הוא ולא שלוחו כבקידושין (מג ע"א), ומשם הוא דילפינן דאין שליח לדבר עברה, ומיתורא דה' נדרש למעט שוגג ומוטעה ואנוס עיין שם; מה שאין כן בסוכה ולולב דאי אפשר בשליחות שפיר כופין.

אלא שיש להסתפק בעיקר חידושנו זה, שיועיל שליחות ללוי שבמשמר אחר בעד ה' שבמשמר הזה, דבבבא קמא (קט ע"ב) תניא: "מנין לכהן שבא ומקריב קרבנותיו בכל עת ובכל שעה שירצה, תלמוד לומר 'ובא בכל אוות נפשו... ושרת' (דברים י"ח, ז)", והנה, הך קרא בלווים כתיב, אלא דעיקר הפרשה בכהנים, ולכאורה מאי טעמא נקט כהנים ולא לווים, והרי גם הלווים היו מחולקים למשמרות כבתענית (כז ע"א).

ונראה לכאורה הדבר פשוט, שהכהנים כשהקריבו קרבנות היו להם העורות מהעולות וחלבים ואיברים והבשר משאר הקרבנות, וכמבואר בתורה, ואם כן שפיר סלקא דעתן דכהן שבא להקריב גם את שלו אין לו רשות להקריב בעצמו, אלא צריך לתת לאנשי המשמר להקריב, וכמו שחלקו הראשונים למשמרותיהם, וכמו שאמרו "לבד ממכריו על האבות... אני בשבתי ואתה בשבתך", כשלהי סוכה (נו ע"א), לבד ברגלים שמקריבים כולם ביחד, ועל זה צריך קרא דאין הדין כן כשמקריב את שלו, דיכול להקריב בעצמו בכל עת שירצה, ועבודתה ועורה שלו.

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים

זהו בכהן, שיש לו מהקרבתו אם עור או בשר או מורם משלמים ותודה ואשם נזיר וכדומה, אבל הלוי שעובד בבית המקדש הרי אין לו כלום מעבודתו, שהוא עובד בשלשה דברים - או משורר, או משער, או שומר - אם כן מה בכך אם יבוא במשמר אחר לעשות עבודתו? על כן יש לומר דלזה אין צריך ריבוי כלל שהוא מותר, דמאי טעמא לא, הרי אינו משיג גבול אחרים כלל, ואם כן בוודאי יכול כל לוי לעבוד כמה שירצה, ותיקוני המשמרות היו רק שכולם יעבדו אבל לא להגביל שלא יעבדו זה בשל משמרה אחרת.

ולפי הסברא הזאת נסתרה הנחתנו שיוכל הלוי לעשות שליח לחברו שבמשמר האחר, דמה בכך שהוא במשמר אחר, אבל מכל מקום כל שעובד עבודתו מצווה שלו הוא, דאין עליו איסור לעבוד במשמרת אחרת, ואם כן אינו שלוחו כלל דבמה יזכה לשלחו, כיוון דגם עליו מצווה כל שרוצה לעבוד ואם כן לא שייך כלל בזה משום שליחות והדרא קושיא לדוכתא.

ולכאורה תלי באשלי רברבי, שהרמב"ן בסוף פרק ר' אליעזר דמילה (שבת קלז ע"ב) כתב דהאי טעמא שמברכין על מילת הגרים "למול" ולא "על המילה", משום דמילת הגר הוא חובה על מי שמוהל אותו ולא שייך בזה כלל שליחות, דכל דמהיל מצווה דנפשיה עביד.

אבל הרשב"א ז"ל כתב דקשיא ליה קצת מהא דקידושין (כט ע"א) דכל דלא מהליה אבוה חייבין בית דין לממהליה, שנאמר "המול כל זכר", אם כן התם ליברך "למול" דהא התם נמי כל דמהיל מצווה דנפשיה קעביד, עיין שם.

אם כן נחלקו רבותינו בדבר הזה, אם יש בזה תורת שליחות כל שהוא עצמו משותף בהמצווה. אלא שיש לומר דהכא עדיפא מדשם, דאותו הלוי השליח הרי כבר קיים מצות עצמו, ואם כן יש מקום טפי לומר שהוא שליח למשלחו מלומר שהוא מצווה דידיה קעביד, ודוחק.

ואולי ייתכן לומר שכשהמשלח ישלם לו בעד פעולתו שיהא שלוחו דווקא, ולא לעצמו, ואף דכתב "מה אני בחינם" (נדרים לז ע"א) יש לומר דכי האי גוונא מותר, דאינו מחויב יותר, שכבר יצא ידי חובת עצמו בעבודתו, ומאחר שאינו חייב עוד לעצמו מותר לו ליטול שכר בעד שליחותו לחברו לקיים בעדו המצווה, ודומה קצת להא דתנן בבכורות (כט ע"א) "אם היה כהן מטמאהו מתרומתו... ונוטל שכרו כפועל

עבודת הלוי בעל כרחו

בטל", מה שאין כן במילת גר, שם אי אפשר כלל בשכר, כיוון דעל שניהם המצווה שווה בחיובם, שפיר כתב הרמב"ן ז"ל דאיננו כלל בשליחות.¹

ומיהו יש לדחות דנהי שהוא כבר יצא ידי חובת מצוותו בעת משמרתו, מכל מקום כל שיקיים המצווה יותר הוא מקיים גם כן מצווה, אם כן יש לומר דגם אחר כך אסור לו ליקח שכר בעד קיום מצווה כזאת, שאינו דומה כל כך לעדות שמותר לו ליקח שכרו לילך להעיד.

וגם יש לחלק בין דבר שבין אדם לחברו למצווה שבין אדם למקום, ויעוין שם בבכורות (כט ע"א) ובקידושין (נח ע"ב), ואכמ"ל יותר בזה.

ג. עבודת הלווים – מצווה כללית

ולכן נראה לי ליישב באופן אחר קושייתנו למה לי קרא שכופין אותו, דיש לומר דמצווה זו אינה דומה לשאר מצוות כסוכה ולולב וכדומה, שהן חובות כל אחד ואחד מישראל לעצמו, אבל עבודת הלווים שבמקדש נהי שכל אחד העובד מצווה עושה,

¹ ונראה לי ליישב קושיית הרשב"א מהא דאם לא מהליה אבוה מחייבי בית דין לממהליה, דאם כן גם שם יאמר למול, שנראה לכאורה שרבנו הרשב"א סבירא ליה דלאו דווקא בית דין חייבין אלא כל ישראל הם חייבים ושווים בחובתם כמו הבית דין, אלא שהם צריכים להשגיח שיהיו ילדי ישראל נימולים, וכל מוהל שמל הוא עושה מצווה לעצמו ואינו כלל שליח לבית דין. וכן משמע דעת הרא"ש שאם לא כן סותר דבריו מקידושין (כט ע"א) לחולין (פז ע"א) יעוין שם וכמו שכתבתי במקום אחר בסייעתא דשמיא.

ואולם רבנו הרמב"ן יש לומר דסבירא ליה דאין הכי נמי שאין כל ישראל חייבין במילת זכרים אחרים רק הוא מצווה המוטלת על הבית דין, ומה שכתבו מקרא ד"המול לכם" היינו רק לבית דין, וכמו "החודש הזה לכם", שלמשה ואהרן אזהר רחמנא כבראש השנה (כב ע"א). ואם כן כל מוהל שמל אינו מצווה שלו, רק שליח בית דין הוא, ואם כן אינו דומה למילת גרים דעל מילת גרים לא קאי חך המול לכם, שזהו מצווה אחרת לגמרי, שכשנכנס לקדושת ישראל צריך מילה וטבילה, ואם כן המל אותו מצווה ידידה עבד ולא שלוחו של אחרים.

כך נראה לחומר הנושא ויעוין בתשובת הרשב"א סי' תעב, שבסוף דבריו כתב: "ומכל מקום אם אין אב מוזהר לבית דין ובית דין חייבין למול ולפיכך הם מברכים להכניסו בבריתו של אברהם אבינו כמו שכתב הר"מ ז"ל, ומצווין למי שידוע למול דלדידהו מזהר רחמנא, וזה שיש לו אב ואין ידו משגת ליתן שכרו הווה כאין לו אב ובית דין מחויבים למולו, וזה שהוא יודע למול ואין אחר שידוע, עליו חל החיוב יותר ואם אינו רוצה בית דין כופין אותו", עד כאן לשון קדשו.

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים

מכל מקום המצווה היא כללית שעל כלל השבט מוטל לעבוד עבודת המשכן, ואם כן כשיש לוויים מרובים לאלפים עד שלא יחסר כלל לשוערים ושומרים ומשוררים, אם כן יש לומר דאין כופין כלל לאותם הנשארם אחרים (וכעין תשובת בן עזאי לשואלים על שלא נשא אישה אף דלא תוהו בראה לשבת יצרה [יבמות סג ע"ב]) – על כן שפיר צריך ריבוי שהוא חובה על כל יחיד ויחיד לעצמו, וכל לוי יש עליו חובת הגוף לעבוד עבודת המשכן, כמו חובת לולב וסוכה וכיוצא בזה.

אמנם, אחר תקנת נביאים הראשונים לחלקם לכ"ד משמרות אז נפטרו היתרים מחובתם בעת שאין צריכין להם. או יש לומר דאין הכי נמי שאין הכוונה לכופ את היחיד אם לא ירצה, אלא הוא אזהרה וציווי על בית דין שבישראל שיכופו כלל השבט אם לא ירצו, ולא על היחידים קאי.

וזהו שדקדק הרמב"ם ז"ל בלשונו "בין רצו בין לא רצו", לשון רבים, ולא כתב "בין רצה בין לא רצה", אלא דעיקר הדרשה על הרבים נאמר.

ולפי זה יש להסתפק ולומר דאין הכי נמי אם יש רבים למדי כל עבודות המשכן, לכל עבודות הלוויים, אין כופין עוד את היחיד שאינו רוצה, ואינה כשאר מצוות של תורה, דהוויא לה רק מצווה כללית ולא פרטית כסוכה ולולב, ודוק.

ד. חובת העבודה וזכות המעשר

עוד נראה לי ליישב בפשיטות קושייתנו דתיפוק ליה שבכל המצוות כופין לקיים, שיש לומר דהכא האי טעמא דצריך קרא, דהא בתחילת הפרשה כתוב "ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם אשר הם עובדים וגו'", ועל זה כתוב "ועבד הלוי הוא", שלא נאמר הואיל והמעשר הוא לו חלף עבודתם, אם כן יאמר לא הן ולא שכרם, איני רוצה לעבוד במקדש ואיני רוצה ליקח המעשר, ואם כן יש לומר שפיר דאין כופין כלל להלוויים לעבוד, וכההיא דחולין (קי ע"ב) דמצוות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין שלמטה מוזהרים עליה, וכמו שכתב שם רש"י דלכך פירש מתן שכרה בצדה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשה שלא תיטול עליה שכר, ולהכי קא משמע לן דבעבודת הלוויים לא אמרינן זה, שאפילו אינו רוצה בהמעשר בהעבודה הוא חייב, ולא שייך זה הך דמתן שכרה בצדה. ובזה אתי שפיר היטב מה שכתוב "ועבד הלוי הוא" שכופין אותו דווקא בלוויים, ומאי טעמא לא הקדימה בכהנים בפרשה שלמעלה מזה, שיש לומר דבכהנים לא צריך לפרש זה, דהא הך דחלף עבודתם הוא רק בלוויים ולא בכהנים, ואם כן שהכהנים אינם נוטלים שכר כלל על עבודתם אין צריך

עבודת הלוי בעל כרחו

קרא לשנכוף אותם לעבודה דממילא היא בכלל כל המצות שמכין אותן עד שתצא נפשן.

שוב ראיתי שנית בספרי ומצאתי שכן הוא באמת הדרש שם, שמתחילה דורש חלף עבודתם אשר הם עובדים, אם עבד ייטול ואם לאו לא ייטול, ואחר כך דורש על פסוק "ועבד הלוי הוא" – "למה נאמר, לפי שהוא אומר חלף עבודתם, שומע אני רצה יעבוד לא רצה לא יעבוד, תלמוד לומר ועבד הלוי הוא, בעל כרחו" (פיסקא קיט).

אמנם עוד אנו צריכים לדברינו הקודמים לפי המובא בספרי שם בפסוק "חלף עבודתם", דתניא שם:

כל מצות כהונה קנאן השם ונתנן לכהונה, וזו חלף עבודתם, דברי ר' יאשיה. ר' יונתן אומר אף זו קנאה השם ונתנה ללוויים שנאמר "וכל מעשר הארץ וגו' לה' הוא" (ויקרא כ"ז, ל).

הנה נראה מזה דסבירא ליה לר' יונתן דאף לבתר דכתיב חלף עבודתם, מכל מקום עיקר הניתנה היא שמשולחן גבוה זכו כמו כהנים שזכו משולחן גבוה את מתנותיהם, ואם כן כי האי גוונא יש לומר דלא הווי כמתן שכרה בצדה.

אלא שיש לומר, ויעוין בפרי חדש יורה דעה ס' סא וביד אפרים שם, דגם בכהנים מתנותיהם הם חלף עבודתם, ואם כן אכתי תקשה מאי טעמא לא כתיבא דרשה זו בכהנים.

וקצת היה נראה מזה אסמכתא להא דתנן בסוף פ"א דשקלים דאין ממשכנים את הכהנים מפני דרכי שלום, ויעוין שם בירושלמי, והך דיבמות (פח ע"ב) דאם לא רצה לגרש דפנו [רש"י: "הכהו וקדשו בעל כורחו"] דכתיב וקדשתו, יש לומר דהתם כשעובר בקום ועשה שנשא גרושה, על כרחך צריך להכותו עד שיפרוש ממנה, אבל כשמבטל מצווה בשב ואל תעשה יש לומר דאין כופין אותו. ויותר נראה דשם² -

ה. "כשיכפו אותו הוא בנפשו"

במה שהקשינו למעלה בסייעתא דשמיא דאיך דרש מדכתיב "הוא" שכופין אותו, והרי אדרבה דרשו מ"הוא" למעט אנוס, ונתיישבתי שאין מקום לקושיא זו כלל, דהתם בעבירה הוא דכתיב כשאכל דם או חלב או שחט שחוטי חוץ כתיב ונכרתה הנפש ההיא, על כן שפיר דרש למעט אנוס דוודאי אדם כשר מישראל שרוצה לעבוד את ה'

2 הערת מערכת: אין המשך בכתב היד בעמוד זה.

הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים

ואירע לו מקרה בלתי טהור שאונסהו רחמנא ליצלן לעבור עבירה, הרי לא עשה בנפשו ולא שייך לומר על זה הנפש ההיא.

אבל הכא במצווה קיימין, שהלוי מחויב ועומד לעשות מצוות ה', לעבוד עבודתו במקדש, אם כן אדרבה מה שאינו רוצה לעשות אינו לפי נפשו, וכשיכפו אותו ויעשה אז הוא בנפשו והוא הוא עצם הישראלי ביהדותו – על כן שפיר דרש הוא לרבות שכופין אותו על זה.

והן הן דברי רבנו הרמב"ם ז"ל סוף פ"ב מגירושין, שכתב:

ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחויב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצווה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

עד כאן דברי קדשו המסולאים מפז.